

Rozdział III

Narodziny samorządności w okresie II Rzeczypospolitej

Oskar Stanisław Czarnik

1. Powstanie gminy Kobyłka

Początki były trudne. Odradzające się państwo polskie od pierwszych dni prowadziło walkę o przetrwanie, a także o swe granice. Znane są takie wydarzenia, jak obrona Lwowa i wojna polsko – ukraińska o Galicję Wschodnią, Powstanie Wielkopolskie, powstania śląskie, starcia z Czechami na Śląsku Cieszyńskim czy Litwinami na Suwalszczyźnie i Wileńszczyźnie. Największą operacją militarną było oczywiście odparcie inwazji sowieckiej w toku długiej, wyczerpującej wojny w latach 1919-1920. Pochłonęła ona dziesiątki tysięcy ofiar, wymagała wielkiego ogólnonarodowego wysiłku w czasie licznych, trudnych działań – ofensywnych, odwrotowych i obronnych. Wiązały się z tą wojną różne zagrożenia, zwłaszcza w sierpniu 1920 r., gdy armie bolszewickie zbliżały się do środkowej Wisły.

Zarys sytuacji na przedpolach Warszawy oraz przebieg zdarzeń w Ossowie dnia 14 sierpnia 1920 r. jest przedmiotem odrębnych rozważań w drugiej części tej książki. Warto jednak przypomnieć, że tego samego dnia, gdy toczył się bój w Ossowie, Sowieci po zdobyciu Radzimina zajęli wioski Cegielnia i Ciemne, a także większą część lasu między tymi miejscowościami a Nadmą i rzeką Czarną. Zagrożali zatem Kobyłkę nie tylko od południa, ale także od północy, gdyż znajdowali się w odległości 2 lub 3 km od kościoła Świętej Trójcy. Przebieg dalszych walk 15 i 16 sierpnia 1920 r. w rejonie Wólki Radzyminskiej, Radzimina, Ciemnego i Kraszewa, a także Wołomina, Leśniakowizny i Majdanu uwolnił Kobyłkę od tego bliskiego zagrożenia¹. Dalsze zwycięstwa na różnych odcinkach frontu, odniesione pod koniec sierpnia, we wrześniu i na początku października 1920 r., uchroniły Polskę od kataklizmu, jakim byłby podbój kraju przez bolszewików i jego bezpośrednie wcielenie do imperium sowieckiego.

Pierwsze lata z trudem odzyskanej niepodległości to czas dźwignia się ze zniszczeń wojennych, przezwycięzania hiperinflacji i tworzenia podstaw prawnych nowej państwowości. Realizowano efektywnie te zadania mimo ostrych sporów politycznych i narodowych, dzielących ówczesne społeczeństwo. Podejmowano przy tym decyzje administracyjne, korzystne dla rozwoju demokracji lokalnej. Już u zarania niepodległości, na początku 1919 r. władze państwowe zniosły sztuczny twór okupantów niemieckich – „nadpowiat” warszawski (warszawski ziemski) i przywróciły powiat radzyminski. Wołomin uzyskał w tym czasie pełne prawa miejskie jako miejscowość należąca do powiatu radzyminskiego.

¹ Por. Jan Wnuk, *Dzieje Radzimina*, Radzymin 2015, s. 114-122.

Rozwijał się zarazem ważny proces społeczny, rozpoczęty już w XIX w. i zaznaczający się coraz wyraźniej po Powstaniu Styczniowym. Różne czynniki polityczne, ekonomiczne i kulturalne powodowały przekształcanie się części dawnego ziemiaństwa w inteligencję miejską i przyczyniły do sprzedaży majątków przez wielu dotychczasowych właścicieli. Powyższy proces trwał nadal po odzyskaniu niepodległości, a kolejne rządy II Rzeczypospolitej starały się zachęcić ziemian do dobrowolnej parcelacji choćby części ich majątków. Powyższe zjawisko miało charakter ogólnokrajowy i wystąpiło również w Kobyłce.

Jak wspomina Alina Orszagh, zapowiedzią przyszłej tutejszej parcelacji była decyzja Józefa Országha, by obdzielić nieodpłatnie działkami dziewięciu dotychczasowych pracowników jego majątku – ogrodnika, kowala, stelmacha, ekonoma, pokojówkę i fernali². Przed swą śmiercią w 1924 r. (w tym samym roku zmarła jego żona Paulina) podzielił on pozostałe dobra między trzech synów: Czesława, Józefa i Antoniego. Dwór wraz z największą częścią ziemi pozostał własnością Czesława jako seniora rodu.

Spadkobiercy zdecydowali się na sprzedaż znacznej części odziedziczonych włości. Nabywcy osiedlali się zatem w Kobyłce, zwiększał się obszar jej zabudowy. Dotychczas współtworzyły tę miejscowość dwa zasadnicze człony: Stara Kobyłka (rejon obecnej ulicy Kościelnej) i Nowa Kobyłka (okolice obecnej ulicy ks. Marmo). Niektórym powstającym teraz osiedlom nadawano nazwy pochodzące od imion synów czy wnuków Józefa Országha, jak np. Antolek czy Jędrzejek. Funkcjonowały zarazem nazwy, które później zaginęły, jak np. Wieniec (rejon dzisiejszych ulic Radzymańskiej i Kraszewskiej, Leszka i Łokietka), Zosinek, Przejma, folwark Brzozówka czy staw Czarna Kawka³.

Ważne operacje parcelacyjne przebiegały również na południe od ówczesnej Kobyłki. Jak relacjonuje to szczegółowo Marek Kozłowski, Stefan i Helena Nasfeterowie, właściciele znacznej części dóbr stanowiących niegdyś Klucz Ręczajski i sięgających aż do dzisiejszej ulicy Nadarzyńskiej, przeznaczyli teraz na parcelację rozległe tereny z myślą o powstaniu dwóch nowych, racjonalnie zaplanowanych osiedli. Zaprojektowali ich nazwy: Miasto – Las Helenówka oraz Miasto – Ogród Stefanówka. Rozwijały się one szybko w latach trzydziestych XX w. w sąsiedztwie istniejącej już miejscowości Grabicz. Powstanie stacji kolejowej (ukończenie budynku w 1924 r.) znacznie zwiększyło atrakcyjność tych terenów⁴. Szczególnym zainteresowaniem potencjalnych nabywców cieszyły się działki budowlane pomiędzy cmentarzem parafialnym a linią kolejową, a także położone po drugiej stronie torów (Sosnówka, Grabicz, Nadarzyn, Stefanówka). Kupowali je kolejarze, rzemieślnicy, rolnicy z innych wiosek, a także pracownicy umysłowi. Osiedlali się tutaj Polacy zamieszkali do niedawna w głębi Cesarstwa Rosyjskiego. Po przewrocie bolszewickim szukali schronienia w Ojczyźnie. Możliwości codziennego dojazdu pociągiem do pracy w Warszawie lub w innej miejscowości zachęcały wiele osób do zamieszkania w tej właśnie okolicy⁵.

² Alina Orszagh, *Országhowie w Kobyłce*. Kopia rękopisu (bez daty) w posiadaniu autora tego tekstu, s. 4-5.

³ Tamże, s. 4.

⁴ Marek Kozłowski, *Dobra Ręczaje. Historia i właściciele od średniowiecza do dziś*. Kobyłka 2015, s. 62-67. Stefan Nasfeter był w młodości żołnierzem Polskiej Partii Socjalistycznej, zasłużonym w akcjach dywersyjnych przeciw Rosji w czasie rewolucji 1905 r. W okresie międzywojennym Stefan i Helena Nasfeterowie wspierali budowę kościoła parafialnego pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej w Wołominie. Przeznaczali spory teren na założenie wołomińskiego cmentarza. Byli mecenasami różnych tamtejszych organizacji społecznych.

⁵ Por. Wojciech Błaskowski, *Kobyłka. Szkic krajoznawczy*. Warszawa 1989, s. 6.

Nowe zjawiska osiedleńcze skłoniły miejscowych działaczy społecznych do podjęcia starań, które miały zapewnić odpowiedni status administracyjny wspomnianym miejscowościom. Naczelne władze państwowe potraktowały powyższą inicjatywę przychylnie. Dnia 5 września 1928 r. ukazało się w „Dzienniku Ustaw” Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych Sławoja Składkowskiego, sygnowane przez ministra Skarbu Gabriela Czechowicza, w sprawie utworzenia gminy Kobyłka. Po odpowiednim wstępie prawnym zawierało ono decyzję: „Z gminy Radzymin powiatu radzyńskiego w województwie warszawskim wyłącza się miejscowości: Chór, Czarna, Grabicz, Janmarki, Kanik-Michlewisna, Kobyłak, Kobyłka, Mironów-Górki, Maciołki, Nadarzyn, Turów, Czarna Mała, Sosnowka i Ulasek, folwarki: Czarna, Kobyłka Stary Dwór oraz majątki: Orszaghowo, Batorówka, Arkuszewo i Zosinek i z wymienionych miejscowości tworzy się gminę większą Kobyłka z siedzibą urzędu gminnego we wsi Kobyłka”⁶.

Powyższe rozporządzenie awansowało zatem Kobyłkę jako centrum nowej gminy. Zaliczono do niej nie tylko samą Kobyłkę i najbliższe miejscowości, ale także osady bardziej odległe, jak np. Grabicz, należący do niedawna do gminy ręczajskiej czy Zosinek. Nie wszystkie te miejscowości utrzymały łączność administracyjną z Kobyłką. Grabicz wraz z powstającą w latach trzydziestych XX w. Stefanówką miał stać się w przyszłości dzielnicą Kobyłki, natomiast Górki Mironowe (Mironowskie, Mironów-Górki), oddzielone od Kobyłki lasem i położone przy drodze Wołomin – Radzymin, ciążyły ku Wołominowi i stały się w końcu częścią tego miasta. Powołanie samodzielnej gminy Kobyłka było jednak przełomowym aktem prawnym, decydującym o dalszym rozwoju tej miejscowości.

Liczba jej mieszkańców była raczej niewielka. W 1921 r. we wsi Kobyłka mieszkało 535 osób, w folwarku kobyłkowskim 45 oraz w majątku Kobyłka – Stary Dwór 76. Łącznie stanowiło to 656 osób. W tym samym roku Kobyłak liczył 88 mieszkańców, Maciołki 216, Górki Mironowe (Mironowskie) 79, Czarna Mała 100, Nadarzyn 232, Turów 275, Grabicz 40. W sąsiadującej z gminą Kobyłka Nadmie mieszkało wówczas 870 osób, w Ciemnem 346, a w Ossowie, włączonym na krótko do gminy Kobyłka w 1939 r. - 586⁷. Cała gmina Kobyłka liczyła w 1931 r. 4839 mieszkańców, natomiast w sąsiedniej gminie Radzymin (bez miasta) było ich 8764, a w gminie Ręczaje 10 364. W mieście Radzymin żyło wówczas 6870, a w mieście Wołomin 13 114 osób⁸. Liczby te stosunkowo szybko wzrastały w wyniku rozbudowy poszczególnych miejscowości. Charakterystycznym przykładem jest rozwój osiedla Stefanówka, powstającego od 1929 r.

2. Życie nowej społeczności

Pierwszym wójtem nowo powstałej gminy został ceniony przez mieszkańców rolnik Józef Olszewski, a sekretarzem Roman Żółtowski. Urząd gminy mieścił się początkowo w budynku podworskim, udostępnionym przez Władysława Országha. Jak już wspomniano, po II wojnie światowej powstał w tym miejscu ośrodek zdrowia.

⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 września 1928 r. „Dziennik Ustaw” 1928 nr 84, pozycja 745.

⁷ Bogdan Chodkiewicz, *Terytorium i ludność powiatu radzyńskiego w latach 1918-1939*. Część I. „Rocznik Wołomiński” 2010, tom VI, s. 107-130, zwłaszcza tabela nr 4 *Wykaz miejscowości i liczby ludności w poszczególnych miejscowościach w powiecie radzyńskim w 1921 r.*, s. 123-127.

⁸ Tamże, s. 128; zob. też część II powyższej publikacji, „Rocznik Wołomiński” 2011, t. VII, s. 151-166, zwłaszcza tabela nr 3 *Liczba ludności w poszczególnych gminach powiatu radzyńskiego w 1931 r.*, s. 154-155.

Gmina miała charakter rolniczy. Większość rodzin utrzymywała się przede wszystkim z pracy we własnych gospodarstwach. Niektórzy mieszkańcy podjęli też zatrudnienie w miejscowych cegielniach, jak np. „Źródnik” czy „Dionizy”. Pracowało w nich w latach trzydziestych XX w. kilkaset osób. Wciąż trwała przy tym eksploatacja pokładów gliny na obrzeżach Kobyłki.

Parafia przy kościele Świętej Trójcy obejmowała większość miejscowości należących do nowo powstałej gminy Kobyłka. Warto ponownie wykorzystać książkę ks. Marceliego Weissa i przypomnieć, że pod koniec XIX i na początku XX w. należały do tej parafii następujące wsie i przysiółki: Chór, Czarna Duża, Czarna Mała, Czuchowice, Duczki, Grabicz, Helenów, Janinin, Janków Nowy, Janków Stary, Janmarki (Jan-Marki), Kobyłak, Kobyłka, Kozłówek, Lipinki, Lipiny, Maciołki, Marcinków, Nadarzyn, Nadma, Nowa Wieś, Nowiny Czarnińskie, Sławek, Słupno, Struga, Turów, Ulasek (Zalasek), Wołomin, Wołominek, Zagoścień, Zenonów, Zielonka⁹. W okresie międzywojennym geografia kościelna znacznie się zmieniła w związku z powstaniem kościoła Matki Boskiej Częstochowskiej w Wołominie oraz rozwojem w sąsiedztwie innych parafii. Mimo stopniowego zmniejszania się obszaru parafii kobyłkowskiej mieszkańcy stosunkowo odległych osiedli, jak np. Grabicz, nowo powstająca Stefanówka, Nadarzyn, Chór, Maciołki czy Zalasek nadal zdążali w celach religijnych do kościoła Świętej Trójcy. Mocna więź kościelna sprzyjała zatem integracji niedawno ustanowionej gminy. Proboszczami w świątyni kobyłkowskiej byli w tym okresie ks. Antoni Zagańczyk (1909-1934), ks. Aleksander Kozarzewski (1935-1936) i ks. Bolesław Ziemiński (1936-1940).

Kolejnym ważnym czynnikiem, łączącym znaczną część mieszkańców gminy, była działalność szkoły, założonej w Kobyłce w 1910 r. W latach dwudziestych XX w. była to szkoła trzyklasowa, w roku 1930 przekształcono ją w pięcioklasową, a w krótkim czasie stała się placówką siedmioklasową, a więc już pełną szkołą powszechną (podstawową) według obowiązującego systemu organizacyjnego. Jak już wspomniano, mieściła się w dawnej karczmie, przekazanej niegdyś na cele oświatowe przez Józefa Országha. Budynek szkolny, znajdujący się wówczas w rejonie dzisiejszego Placu 15 Sierpnia, spłonął w 1930 r. Oświata kobyłkowska znalazła się w krytycznej sytuacji. Kontynuowano zajęcia z dziećmi w wynajętych pomieszczeniach prywatnych. Wkrótce powstał jednak Społeczny Komitet Rozbudowy Szkoły, w którym działało kilkanaście osób, m. in. kierownik szkoły Józef Kuran, wójt gminy Józef Olszewski oraz jej sekretarz Roman Żółtowski. Wspierali odbudowę szkoły miejscowi działacze społeczni związani m.in. z Akcją Katolicką i Ochotniczą Strażą Pożarną. Dzięki ich wysiłkom już w rok po pożarze wzniesiono budynek parterowy na działce ofiarowanej przez Antoniego Országha. W 1934 r. podwyższono go o dwa piętra, dzięki czemu można tam było umieścić pełną, siedmioletnią szkołę powszechną. Liczyła ona 18 oddziałów, pracowało w niej 16 nauczycieli. W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości kontynuowały w niej pracę Stanisław Rossa (później Wieczorkiewicz), Janina Matuszewska i Bachowska, a kierowała placówką Anna Szerszenowicz. W 1928 r. przejął tę funkcję Wincenty Lejsza. W okresie dwudziestolecia międzywojennego podjęli tu pracę inni nauczyciele, m. in. Grabarczyk, ks. Kapelewski, Stanisław Kaska, Franciszek Kazimierski, Anna Koperska, Feliks Kowalski, Józef Kuran, Ludwika Lewicka, Eleonora Murawska, Czesław Murawski, Maria Nowakowska, Oniszk,

⁹ Ks. Marceli Weiss, *Kościół parafialny Świętej Trójcy w Kobyłce pod Warszawą*. Warszawa 1901, s. 39.

Kazimiera Tomala, Stanisław Tomala, Witold Witkowski (pseud. wojenny Krakowiak), Maria Wróblówna, Zofia Zbudniewko. Kierownikiem szkoły był od 1930 r. Józef Kuran, a po jego przenosinach do Warszawy objął to stanowisko w 1939 r. Czesław Murawski¹⁰.

W drugiej połowie lat trzydziestych XX w. rozpoczęto też organizację szkoły powszechnej w Ossowie. Jej kierownikiem został Jan Wolny. Dnia 4 czerwca 1939 r. odbyło się w Ossowie uroczyste odsłonięcie pomnika ku czci ks. Ignacego Skorupki, a jednocześnie ks. Józef Gawlina, biskup połowy Wojska Polskiego, poświęcił kamień węgielny pod budowę nowej siedziby tej placówki. Miała ona nosić imię ks. Ignacego Skorupki¹¹.

Należy podkreślić, iż w okresie II Rzeczypospolitej osiągnięto efektywne postępy w dziedzinie upowszechniania oświaty. W roku szkolnym 1928/1929, a więc w 10 lat po odzyskaniu niepodległości, objęto nauczaniem elementarnym 96,4% ogółu dzieci (co prawda tylko 30% w pełnych siedmioletnich szkołach powszechnych). Osiągnięcia oświatowe w Kobyłce stanowiły zatem przejaw rozległego procesu, rozwijającego się w całej wielonarodowej i wielowyznaniowej Rzeczypospolitej, w tym również na terytoriach do niedawna zaniedbanych pod względem dostępności szkolnictwa.

W życiu społecznym polskich wsi i mniejszych miast ważną rolę odgrywały jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej. Niosły one pomoc nie tylko w przypadku pożaru czy innych nieszczęść, ale w wielu miejscowościach organizowały również imprezy kulturalne, zwłaszcza o charakterze popularnym, rozrywkowym. Ochotnicza Straż Pożarna powstała w Kobyłce na początku 1927 r. W czasie zebrania założycielskiego 17 III 1927 wybrano zarząd w składzie: Antoni Országh (prezes), Stanisław Żurkowski (wiceprezes), Stanisław Országh (naczelnik), Józef Kalisiak (zastępca naczelnika), Czesław Országh (sekretarz), Michał Balcerzak (gospodarz). Jednostka kobyłkowska zrzeszała początkowo 32 strażaków¹².

Członkowie organizacji zabiegali oczywiście o sprzęt niezbędny do gaszenia pożarów. Zakupili z pieniędzy pochodzących ze składek społecznych niezbędne urządzenia, jak np. sikawka ręczna czy beczkowóz. Przechowywali je w pomieszczeniach gospodarczych Władysława Országha. Dzięki ofiarności mieszkańców ufundowano również sztandar organizacji. Wręczono go uroczyście strażakom w 1929 r.

Po siedmiu latach od założenia, a więc w 1934 r. członkowie organizacji powołali nowy zarząd w składzie: Adam Grygolunas (prezes), Jan Goliwás (wiceprezes), Franciszek Olaszewski (naczelnik), Michał Balcerzak (gospodarz). W tym samym roku dzięki funduszom składkowym rozpoczęto budowę nowej strażnicy. Wykonano fundamenty i położono kamień węgielny. Dalsze prace budowlane przerwał wybuch II wojny światowej.

Tak jak w wielu innych miejscowościach, Ochotnicza Straż Pożarna współorganizowała w Kobyłce różne imprezy kulturalne, jak np. dożynki. Powstała przy niej czternastoosobowa orkiestra. W drugiej połowie lat trzydziestych XX w. działało przy straży amatorskie kółko teatralne, które wystawiło kilka sztuk. Zorganizowano również w tym okresie żeńską służbę pożarniczą. Kierowała nią Alina Gołaszewska. Ochotnicza Straż Pożarna w Kobyłce współpracowała z miejscowym kołem Polskiego Czerwonego Krzyża, a także z jednostkami strażackimi w sąsiednich miejscowościach, zwłaszcza w Wołominie, Radzyminie i w Ząbkach¹³.

¹⁰ Mirosław Bujalski, „Jedynka” – najstarsza szkoła w Kobyłce [w:] *Jak to ze szkołą nie tylko w Kobyłce było*. Kobyłka 2005, s. 41-46; Alina Országh, *Do Towarzystwa Przyjaciół Miasta Kobyłki* (list bez daty), kopia rękopisu w posiadaniu autora tego tekstu.

¹¹ *Uroczystości w Ossowie*. „Monitor Polski” 1939, nr 128, 6 VI, s. 2.

¹² Stanisław Kalisiak, *Krótką historią działalności Straży Pożarnej w Kobyłce w latach 1927-1978*, s. 1-10. Kopia rękopisu (bez daty) w posiadaniu autora tego tekstu.

¹³ Tamże, s. 3-4.

W okresie II Rzeczypospolitej rozwinęły też swą działalność w Kobyłce inne organizacje społeczne. Należał do nich Związek Rezerwistów. Inicjował on m. in. odczyty na tematy historyczne, które odbywały się w budynku szkoły. Aktywny był też „Strzelec”, a dzięki staraniom Władysława Országha, członka Rady Parafialnej, powstało Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Został on przewodniczącym kobyłkowskiego koła tej ogólnopolskiej organizacji. Rezultatem różnych starań społecznych było powstanie w Kobyłce Domu Ludowego. Odbywały się w nim zebrania różnych stowarzyszeń oraz imprezy kulturalne.

Świadectwem miejscowej aktywności społecznej było założenie w 1926 r. Towarzystwa Przyjaciół Osiedla Kobyłka i Okolic. Do jego założycieli należeli: Wiktor Ambroziewicz, Wacław Bronowski, Wacław Gosztowt, Adam Grygolunas, Kazimierz Janiak, Stefan Krygier, Michał Mrożewski, Jakub Nowakowski, Józef Olszewski, Antoni Országh, Czesław Országh, Eugeniusz Pogorzelski, Stanisław Sasin, Władysława Sobierajska, Jan Strzelczyk, Stefan Walczak, Aleksander Waś, Bolesław Waś, Antoni Włodarczyk, Roman Wyszynski, Kornel Zubrzycki¹⁴. Działalność Towarzystwa omawia Mirosław Bujalski w artykule zamieszczonym w drugiej części tej książki.

W tym samym roku (1926) powstał w Kobyłce Klub Sportowy „Promień”, a jego założycielami byli Saturnin Czarzasty, Jan Siwek, Cezary Zadora, Teodor Zagańczyk. Pierwszym prezesem tej organizacji został Jan Siwek. Historię działalności sportowej w Kobyłce przedstawia Jan Wojtłowski w odrębnym rozdziale zamieszczonym w drugiej części tej książki. Nieco później, w 1932 r. powstała w Kobyłce 172 Mazowiecka Drużyna Harcerska im. Waleriana Łukasińskiego. Do jej założycieli należeli Józef Moczulski, rozkazem Komendanta Hufca Radzyńskiego z 25 lutego 1932 r. mianowany drużynowym i Władysław Országh. Opiekunem drużyny został nauczyciel Franciszek Kazimierski. W 1936 r. odbyło się uroczyste poświęcenie sztandaru tej organizacji. Jej działalność do wybuchu II wojny światowej utrwalono w Kronice 172 Mazowieckiej Drużyny Harcerskiej w Kobyłce¹⁵.

W okresie międzywojennym niektóre rodziny inteligenckie nadal wybierały Kobyłkę jako miejsce swego sezonowego lub stałego pobytu. Mieszkańcem Kobyłki (a właściwie Sosnówki w gminie Kobyłka) został we wrześniu 1928 r. Stanisław Szpotański – działacz niepodległościowy, dyplomata w służbie odrodzonej Rzeczypospolitej, a także autor powieści, dramatów oraz opracowań naukowych. Przeprowadził się do Kobyłki z Międzyzlesia pod Tłuszczem, kupił dom na osiedlu Sosnówka, niedaleko nowo zbudowanej stacji kolejowej, zarazem w pobliżu „Domu nad łąkami” – wołomińskiej siedziby Nałkowskich. Spędził w Kobyłce 8 ostatnich lat swego życia. Napisał tutaj wiele swych utworów. Po śmierci w 1936 r. został pochowany na kobyłkowskim cmentarzu parafialnym. Wiele lat później spoczęła tu jego żona Antonina, następnie syn Zenon i córka Jadwiga. Różne przedsięwzięcia, podejmowane po 1989 r. w celu przypomnienia twórczości i innych zasług Pisarza, uwzględniono w drugiej części tej książki.

Związały też swe losy z Kobyłką inne interesujące osoby. Słynny uczony, prof. Marceli Handelsman kupił folwark Brzozówka na północy Kobyłki i często przebywał wraz z rodziną w swej posiadłości. Będzie to przedmiotem uwag w drugiej części tej książki. W drugiej połowie lat trzydziestych XX w. (prawdopodobnie w 1937 r.) właścicielem willi „Uroczą” przy ulicy Słowackiego w Kobyłce został płk Tadeusz Trapszo. Pochodził z rodziny aktorskiej związanej ze środowiskiem artystycznym Warszawy. Tadeusz Trapszo był legionistą, uczestnikiem walk o niepodległość Polski w latach 1914 – 1921, a następnie

¹⁴ *Postanowienie Wojewody Mazowieckiego z dnia 8 II 1926 nr L: D. P. 652/2/v, stanowiące podstawę rejestracji powyższej organizacji.*

¹⁵ *Kazimierz Kostrzewa, Krótkie wspomnienie z działalności 172 MDH im. Waleriana Łukasińskiego w Kobyłce. Kopia rękopisu (bez daty) w posiadaniu autora tego tekstu.*

oficerem zawodowym Wojska Polskiego. Zamieszkał w Kobyłce z żoną Marią (z domu Sągajło) i dwojgiem dzieci. Według różnych relacji ustnych często odwiedzały rodzinę Trapszów w Kobyłce różne znane osoby z Warszawy¹⁶. Był to kolejny przykład swoistego awansu miejscowości w życiu kulturalnym i towarzyskim.

Okres II Rzeczypospolitej określa się często jako tak zwane dwudziestolecie międzywojenne. Nasuwa się tu jednak pewna refleksja historyczna. Czas pokojowego funkcjonowania odrodzonego państwa polskiego był krótszy niż wskazuje to powyższe określenie. Lata 1919 – 1920 wypełniła wojna – odparcie inwazji bolszewickiej oraz inne operacje militarne. W 1921 r. wybuchło trzecie powstanie śląskie i dopiero po nim nastąpiło ostateczne ustalenie granicy polsko-niemieckiej w południowo-zachodniej części kraju, a na początku 1922 r. Polska przejęła bezpośrednio część Wileńszczyzny zwanej tymczasowo Litwą Środkową. Zakończył się proces stabilizacji zewnętrznej państwa polskiego, ustanawiania jego granic. Na systematyczną, pokojową pracę dla dobra Polski pozostało zaledwie 17 lat.

Co udało się wówczas osiągnąć mimo licznych konfliktów społecznych i narodowych, mimo ubóstwa występującego w różnych środowiskach społecznych, mimo zacofania cywilizacyjnego, jakie odziedziczono po okresie zaborów? Publicyści i historycy wskazują pewne wymierne sukcesy gospodarcze, jak np. budowa Gdyni, powstanie Centralnego Okręgu Przemysłowego czy inne przedsięwzięcia ekonomiczne i społeczne. Należy je docenić, jednak doniosłe znaczenie miały ówczesne osiągnięcia ustrojowe oraz kulturalne, oświatowe i wychowawcze. To właśnie w tym okresie udało się ustanowić w całym kraju podstawy demokracji lokalnej, samorządności terytorialnej, niezależnej od partii politycznych czy administracji centralnej. Powstanie gminy Kobyłka jest jednym z licznych przykładów tego procesu. Do niedawna, przed I wojną światową samodzielne struktury administracji terytorialnej funkcjonowały tylko w zaborze austriackim po ustanowieniu tam autonomii w 1867 r.

Tak samo wysoką rangę miały ówczesne osiągnięcia kulturalne, oświatowe i wychowawcze. Idzie tu nie tylko o bogate, zróżnicowane życie literackie i artystyczne. Istotnym zjawiskiem było upowszechnianie oświaty – szkół podstawowych i średnich na prawie całym terytorium II Rzeczypospolitej. Charakterystycznym przykładem były wymierne postępy w Kobyłce – przejście w ciągu kilkunastu lat od trzyklasowej szkoły początkowej do pełnej siedmioklasowej szkoły powszechnej ze stosunkowo już liczną i wykwalifikowaną kadrą nauczycielską. Towarzyszyło temu wzniesienie odpowiedniego budynku szkolnego w miejsce krytej słomianą strzechą dawnej karczmy, adaptowanej na cele oświatowe.

Istotnym zjawiskiem był również szybki rozwój niezależnych organizacji społecznych, jak np. Ochotnicza Straż Pożarna, Związek Harcerstwa Polskiego czy różne stowarzyszenia religijne, kulturalne i sportowe. Kobyłka jest także znamienym przykładem tego ogólnopolskiego zjawiska. Te właśnie organizacje wraz z ówczesną szkołą ukształtowały w ciągu kilkunastu lat formację młodych, energicznych ludzi, utożsamiających się z państwem polskim, ceniących wysoko wolność i niepodległość Ojczyzny, zdolnych do ofiarnej, bezinteresownej pracy na rzecz wspólnego dobra. To nowe pokolenie wraz z całym narodem miało zmierzyć się z napaścią na Polskę, zamierzoną i przygotowywaną przez dwa ówczesne mocarstwa totalitarne – Niemcy i ZSRR. W sierpniu 1939 r. oznaki zbliżającego się kataklizmu były już wyraźnie widoczne.

¹⁶ Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Tadeusz_Trapszo (pułkownik). Według powyższego źródła działalnością artystyczną zajmował się ojciec Tadeusza – Stanisław Trapszo, a jego matka Petronela Karolina Ludwika z Bułatów występowała w teatrze pod pseudonimami Antonina Radwan oraz Antonina Stachowicz. Płk Tadeusz Trapszo walczył później w polskiej wojnie obronnej we wrześniu 1939 r. Dostał się do niewoli niemieckiej, aż do klęski III Rzeszy przebywał w obozach jenieckich. Po uwolnieniu uczestniczył przez pewien czas w tworzeniu administracji polskiej na Dolnym Śląsku i Pomorzu Środkowym. Do Kobyłki już nie wrócił. Zmarł w 1958 r.

26. Ks. Antoni Zagańczyk, proboszcz parafii kościoła Świętej Trójcy w Kobyłce w latach 1908 – 1934.

27. Budynek stacji kolejowej w Kobyłce oddany do użytku w 1924 r. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobyłka. Migawki pamięci*. Kobyłka, 2006, s. 40.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych

z dnia 5 września 1928 r.

wydane w porozumieniu z Ministrem Skarbu w sprawie utworzenia samoistnej gminy wiejskiej „Kobyłka” w powiecie radzyńskim, województwie warszawskim.

Na zasadzie art. 1 i 4 ustawy z dnia 22 września 1922 r. w przedmiocie zmiany granic oraz rozwiązywania i tworzenia gmin wiejskich na obszarze b. zaborów rosyjskiego i austriackiego (Dz. U. R. P. Nr. 86, poz. 770) oraz na zasadzie art. 72 ustawy z dnia 11 sierpnia 1923 r. o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych (Dz. U. R. P. Nr. 94, poz. 747) zarządza się co następuje:

§ 1. Z gminy Radzymin powiatu radzyńskiego w województwie warszawskim wyłącza się miejscowości: Chór, Czarna, Grabicz, Janmarki, Kanik - Michlewizna, Kobyłak, Kobyłka, Mironów - Górki, Maciołki, Nadarzyn, Turów, Czarna Mała, Sosnówka i Ulasek, folwarki: Czarna Kobyłka, Stary Dwór oraz majątki: Orszaghowo, Batorówka, Arkuszewo i Zosinek i z wymienionych miejscowości tworzy się gminę wiejską Kobyłka z siedzibą urzędu gminnego we wsi Kobyłka.

§ 2. Do nowoutworzonej gminy wiejskiej „Kobyłka” mają zastosowanie przepisy ustawy o tymczasowym uregulowaniu finansów komunalnych z dnia 11 sierpnia 1923 r. (Dz. U. R. P. Nr. 94, poz. 747), dotyczące gmin miejskich.

§ 3. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem 1 października 1928 r.

Minister Spraw Wewnętrznych: Sławoj Składkowski

Minister Skarbu: G. Czechowicz

29. Czesław Országh, współzałożyciel Towarzystwa Przyjaciół Osiedla Kobyłka i Okolic oraz Ochotniczej Straży Pożarnej w Kobyłce.

30. Józef Olszewski, pierwszy wójt gminy Kobyłka.

31. Dwór Antoniego Országha w latach trzydziestych XX w. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobyłka. Migawki pamięci*. Kobyłka 2006, s. 45.

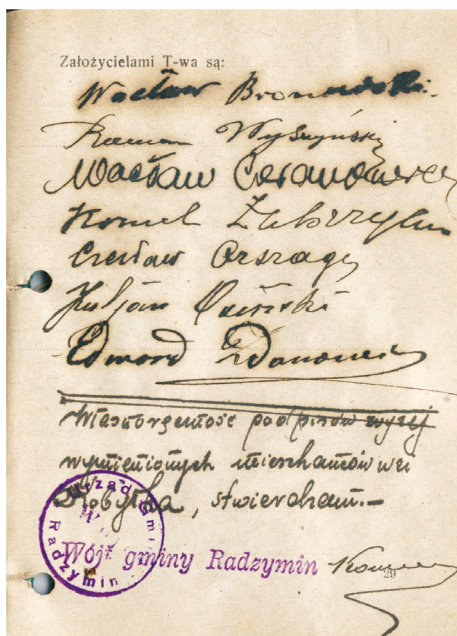
32. Rada Gminy Kobyłka. Lata trzydzieste XX w. Stoją od lewej: Wacław Sudnik, Ignacy Napiórkowski, Antoni Országh, NN, Kacprzak, Jan Czeredys; siedzą od lewej: Aleksander Kostrzewa, Roman Żółtowski – sekretarz, Michał Mrożewski, Józef Olszewski – wójt, Czesław Országh, Aleksander Waś. Źródło: zbiory Mirosława Bujańskiego. Por. *Kobyłka. Migawki pamięci*. Kobyłka 2006, s. 77.

33. Siedziba Urzędu Gminy Kobyłka w latach trzydziestych XX w.

34. Grono nauczycielskie Szkoły Powszechnej w Kobylce. Rok 1934. Stoją od lewej: Franciszek Kazimierski, Wincenty Lejsza, Czesław Murawski; siedzą: Stanisława Rossa, Józef Kuran – kierownik, Anna Koperska, Ludwika Lewicka. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Jak to ze szkołą nie tylko w Kobylce było*. Kobylka 2005, s. 44.

35. Podpisy założycieli Ochotniczej Straży Pożarnej w Kobylce. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobylka. Migawki pamięci*. Kobylka 2006, s. 72.

36. Ks. Antoni Zagańczyk i działacze Katolickiego Stowarzyszenia Mężczyzn w Kobyłce. Rok 1932. Stoją od lewej w najwyższym rzędzie: Piotr Broma, NN, NN, Wiśniewski, NN, NN, Bronisław Ligaszewski, Antoni Kostrzewa, NN; w rzędzie poniżej: Antoni Włodarczyk, Milewski, Archiciński, Wiktor Ambroziewicz, NN, Jan Czeredys, wójt Józef Olszewski, NN, Jan Rudnik; siedzą od lewej: Piotr Kostrzewa, Józef Rolecki, ks. Antoni Zagańczyk, ks. Wacław Karłowicz, kpt. Wacław Szklarski. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobyłka. Migawki pamięci*. Kobyłka 2006, s. 85.

37. Aleksander Waś (1869 – 1941). Organista w parafii Świętej Trójcy w Kobyłce w okresie 53 lat. W dowód uznania parafianie ufundowali tablicę pamiątkową znajdującą się w kruchcie kościoła. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobyłka. Migawki pamięci*. Kobyłka 2006, s. 34.

38. Pierwsza Rada Gminy Kobylka. Siedzą od lewej przed budynkiem urzędu: radny Piotr Wrzosek, wójt Józef Olszewski, sekretarz Woźniak, radny Ignacy Napiórkowski, radny Kacprzak. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobylka. Migawki pamięci*. Kobylka 2006, s. 76.

39. Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Osiedla Kobylka i Okolic, stoją od lewej: Wiktor Ambroziewicz, NN, Jan Adrycki; siedzą: NN, NN, Wacław Gosztowt, NN, Czesław Orszagh, NN

40. Profesor Marceli Handelsman (1882 – 1945). Właściciel majątku Brzozówka (Zalasek) w ówczesnej gminie Kobylka.

Województwo *Karłowickie*
 Powiat *Radziewiczów*
 Gmina *Kobyłka -*

**DOWÓD
OSOBISTY**

Ser.A. № 916627

wydany na podstawie art. 18 rozp. Prezydenta R. P.
 z dnia 16 marca 1928 r. o ewidencji i kontroli ruchu
 ludności (Dz. U. R. P. Nr. 32, poz. 309).

Nr *428/73*
 Nazwisko *Moczulski*
 Imię *Józef-Włodzimierz*
 Data urodzenia *18 września 1912 r.*
 Miejsce urodzenia *Sobolew*
 Imię ojca *Kasper* matki *Adela*
 Zawód *umieślnik*
 Miejsce zamieszkania *Sobolew*
 Wzrost *162 cm*
 Twarz *podobna*
 Włosy *ciemne*
 Oczy *brązowe*
 Znaki szczególne *tętno na lewej ręce*
 Wydany dnia *4 czerwca 1934 r.*
 Wójt Gminy *Obrowski*
 Sekretarz *Wł. M...*

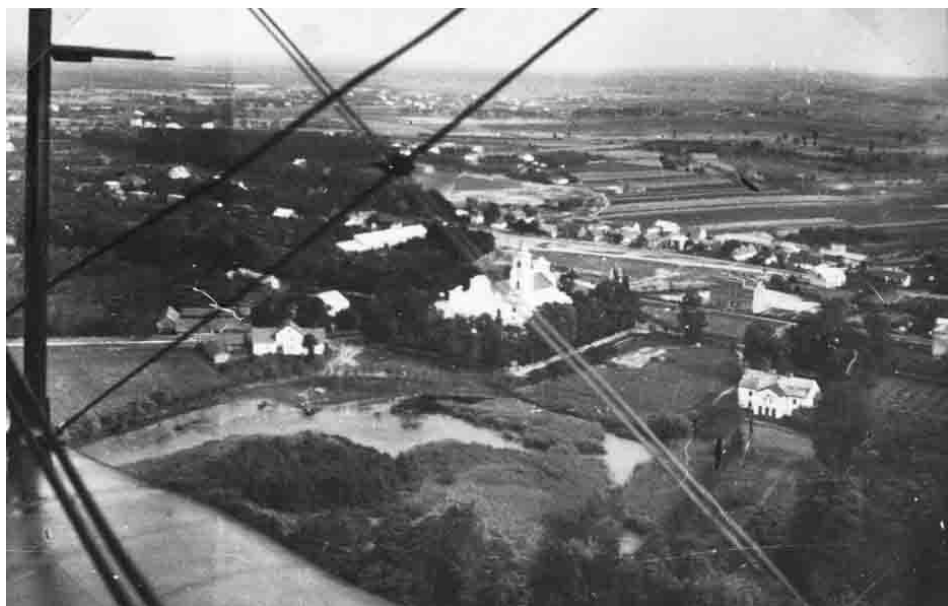
41. Dowód osobisty Józefa Włodzimierza Moczulskiego sporządzony przez Urząd Gminy Kobyłka w 1934 r.

42. Orkiestra mandolinistów założona przez nauczyciela muzyki Jana Adryckiego.

43. Dawna ulica Królewska, następnie Józefa Piłsudskiego, obecnie gen. Franciszka Żymirskiego. Rok 1934. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobylka. Migawki pamięci*. Kobylka 2006, s. 47.

44. Widok Kobylki z lotu ptaka. Okres II Rzeczypospolitej. Na prawo od kościoła nie istniejący już „pałac” biskupa Marcina Załuskiego, na lewo dom Czesława Orsząga. Źródło: zbiory Mirosława Bujalskiego. Por. *Kobylka. Migawki pamięci*. Kobylka 2006, s. 35.

45. Naturalne lodowisko na Rynku (Placu 15 Sierpnia).